Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History And Idea

ISSN: 2148-2292

Kutadgu Bilig'in Kahire nüshasının ilk iki sayfası
(Mısır Millî Ktp., nr. 168)

Cilt/Volume **Sayı/Number** **Yıl/Year**
7 **4** **2020**

Arlık /December

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea
Академическая История и Мысль

Cilt / Volume/ Том **Sayı / Number / Номер** **Yıl / Year/ Год**
7 **4** **2020**

ATDD ©

Tel/Tel/ Тел
+90 533 310 2773 /

E-posta / E-mail /Электронная почта
akademiktarihvedusunce@gmail.com,
akademiktarihvedusunce@yandex.com

Web /Веб-Сайт
https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd
http://www.atddjournal.com/

CC BY

Türkiye / Turkey / Турция

ATDD ©

İmtiyaz Sahibi / Published By/ Издатель

Hakan Yılmaz

Başeditör/Editor in Chief/ главный редактор

Prof. Dr.Yusuf Kılıç, PAU., Turkey

Editörler / Editors / Редакторы

Doç. Dr. İrade Memmedova, AMİA, Azerbaijan
Doç. Dr.Seadet Shikhiyeva, AMİA, Azerbaijan
Uzm. Hakan Yılmaz, MEB.,Turkey
Dr. Halil İbrahim Demir, MAKÜ, Turkey

Editör Yardımcıları/ Assistant editor/ Заместители главного редактора

Prof. Dr. Mithat Aydın, PAU., Turkey
Prof. Dr.Tattigul Kartayeva, AFU., Kazakhstan
Doç Dr. Senem Kurtar, A. U., Turkey

Dil Editörleri/Language Editors/ Языковые Редакторы

Veysel Karani Gülersoy
Dr. Öğr. Üyesi Minara Çınar
Dr. Ahmad Jabbari
Luiza Shakirova

Yayın Kurulu / Editorial Board / Редакционная Коллегия Журнала

Prof. Dr. Yagub Mahmudov, AMİA, Azerbaijan
Prof. Dr. Tofig Necefli, AMİA, Azerbaijan
Prof. Dr. Ayşe Kayapınar, Tekirdag Univ., Turkey
Prof.Dr. Peter Golden, Rutgers Univ., USA.
Prof.Dr. Hatice Palaz Erdemir, CBU., Turkey
Prof.Dr. Ercan Haytoğlu, PAU, Turkey
Prof. Dr. Alfina Sibgatulina, Moscov Univ. Russsia
Prof.Dr. Yusuf Kılıç, PAU., Denizli, Turkey
Prof. Dr.Juliboy Eltazarov, S.R.I. Univ. Uzbekistan
Prof. Dr. Selma Ünlü, AU., Turkey
Doç. Dr. Güntekin Necefli, AMİA, Azerbaijan
Doç. Dr. İrade Memmedova, AMİA, Azerbaijan
Doç. Dr.Xatire Quliyeva, AMİA, Azerbaijan
Doç. Dr. Elnur Ağayev, LAU, Cyprus
Dr. Öğr. Üyesi. Abdurahim Tufantoz, Yuzuncu Yıl Univ., Turkey
Dr. Öğr. Üyesi Emin Kırkıl, CBU., Turkey
Dr. Mileushe Gaynanova, Kazan S.U., Tataristan

İNDEX VE VERITABANLARI/ IDEX AND DATABASES/ИНДЕКС И БАЗЫ ДАННЫХ

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea
Академическая История и Мысль

Hakemlere Teşekkür / Reviewer Acknowledgement

Yagub Mahmudov
Sami Tekin
Hande Kılıçarslan

Tofig Necefli
Namık Musalı
Selma Yel

İrade Memmedova
Alfina Sibgetullina
Seadet Şıhıyeva

Nurettin Gülmez
Yusuf Kılıç
İkram Çınar
İbrahim Yılmazçelik

Kamil Veli Nerimanoğlu
Senem Kurtar
Fikri Gül
Güntekin Necefli

Tattigul Kartayeva
Ahmad Jabbari
Metin Eren

Mithat Aydın
Ercan Haytoğlu
Talat Koçak
Xatire Guliyeva

Besire Azizaliyeva
Süleyman Tüzün
Hacı Çoban
Ayşegül Karakelle

Juliboy Eltazarov
Xuraman Hummatova
Nazım Aksoy
Aslan Hebibov

Nurgül Bağcı
Fatma İnce
Minara Aliyeva Çınar
Bünyamin Kocaoğlu

Terane Turan Rehimli
Hikmet Çiçek
Mileushe Gaynanova
Ertan Efegil

Emin Kırkıl
Orhan Yazıcı
Ahmet Aksın
Abdurrahim Tufantoz

Editörden/ From The Editor/ От Редактора

İçindekiler / Contents / Содержание

Makaleler/ Articles/ Статьи

Araştırma Makaleleri/ Research Articles/ Исследовательские Статьи

1 ***Göbekli Tepe (Maden-İnanç Bağlamında) Toprak Ana İnancı*** 1985-2010
Göbekli Tepe (In the context of mine-faith) Mother Earth Believe
Гёбекли Тепе и Мать- Земля как вероисповедание

Yusuf Kılıç- Elvan Eser

2 ***Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunması Meselesinde Kurumlar Arası İlişkilerin Rolü*** 2011-2031
The Role of the Inter-institutional Relations in Conservation of the Cultural Assets in Turkey (1920-1950)
Роль межведомственных отношений в защите культурных ценностей от Османской Империи до Республики

Ercan Karakoç- Hülya Utkuluer Yıldırım

3 ***Latifi Projesi Kapsamında Âşık Sıdkî Baba'nın Şiirleri Üzerine Dijital Bir İnceleme*** 2032-2053
Within The Scope of the Latifi Project: A Digital Analysis Of Ashik Sidki Baba's Poems
Электронный обзор стихотворений Ашик Сыдкы Бабы в рамках проекта Латифи

Ayşe Dalyan - Evrim D. Eberdes

4 ***Cumhuriyet Dönemi'nde Veba Salgınları ve Alınan Önlemler (1923-1947)*** 2054-2079
Plague Outbreaks and Measures Taken During the Republic Period (1923-1947)
Эпидемии чумы и меры, принятые в Республиканский период. (1923-1947)

Abdulaziz Karda

5 ***The jadid (□□□□) (Reform) Period of Uzbek Literature (1905-1930) And Crimean Tatar Turkish Ismail Gasprinskī*** 2080-2101
Cedid (Yenilik) Devri Özbek Edebiyatı ve Kırım-Tatar Türk Aydını Gaspıralı İsmail Bey
Узбекская литература эпохи Джедид (Cedid) и Крымскотатарский просветительГаспирали Исмаил Бей

Emek Üşenmez

6 ***Yeni Asur Saray Sanat*** 2102-2154
Neo Assyrian Palace Art
Новое Ассирийское дворцовое искусство

İsmail Coşkun- Dilara Demirtaş

7 ***II. Meşrutiyet Döneminde Coğrafya Eğitimi ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Coğrafyaya Katkıları*** 2155-2176
Geographical Education in The Second Constitutional Era And The Contributions of İsmail Hakkı Baltacıoğlu To Geography
Географическое образование во Второй Конституционный период и вклад Исмаила ХакаБалтаджиоглу в географию

İbrahim Caner Türk

8 ***İspanya'da Endülüs Mirası Üzerine Bir Değerlendirme*** 2177-2196
An Assesment on the Heritage of Al-Andalus in Spain
Оценканаследия Аль-Андалуса в Испании

Lütfi Şeyban

9 ***II. Meşrutiyet Dönemi Yabancı Mekteplerinden Zükura(Erkeklere) Mahsus İngiliz Mektebi (Tedrisat Programı, Talimatı Dahiliyesi, Değerlendirilmesi)*** 2197-2223
British School For Boys, One of The Foreign Schools In The 2nd Constitutional Period (Curriculum, Internal Regulations, Evaluation)
II. Зарубежные школы для мужчин конституционной эры, английская школа для мужчин (образовательная программа, внутреннее обучение, оценка)

İbrahim Caner Türk

Academic Journal of History and Idea Академическая История и Мысль
Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi
ISSN: 2148-2292

Araştırma Makalesi https://doi.org/10.46868/atdd.54 *Original Article*

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunması Meselesinde Kurumlar Arası İlişkilerin Rolü

Ercan Karakoç[*] **ORCID: 0000-0002-5859-8661**

Hülya Utkuluer Yıldırım[**] **ORCID: 0000-0002-5080-6454**

Öz

Bu çalışma Osmanlı Devleti'nin son yıllarından 1950 senesine kadar geçen süreçte kültür varlıklarının korunması meselesini kurumlar arası ilişkiler ekseninde incelemektedir. Bu zaman zarfında kültür varlıklarından sorumlu olan Maarif Vekâleti ve Vakıflar Umum Müdürlüğü başta olmak üzere Belediye, İl Özel İdaresi, Başvekâlet, Milli Müdafaa Vekâleti gibi kurumların birbirleriyle olan ilişkileri ve bu ilişkilerin kültür varlıkları üzerindeki tesirleri değerlendirilmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında çeşitli idareler altında dağıtılan ve bugün kültür varlığı olarak değerlendirilen tarihi eserler incelenen süreçte kurumlar arası ilişkilerden genellikle zarar görmüştür. Kültür varlıklarının korunmasından sorumlu merkezî bir idare olmayışı bu eserlerin zarar görmesinin bir diğer nedenidir. Bunlara savaş yıllarında askeriyeye tahsis edilen eserler, kurumların hatalı kullanımları, yanlış onarımlar, idarecilerin kültür varlıklarının korunması bilincinden yoksun oluşu gibi sebepler eklenmiş ve pek çok tarihi eser bu süreçte zarar görmüştür. Araştırma sırasında kurumların ve dönemin genel kültür politikalarının kültür varlıkları üzerindeki tesiri kurumsal yazışmaları içeren arşiv belgeleri ve dönem basınına yansıyan örnekler üzerinden takip edilmiş ve bu konuyu kapsayan ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür Varlıkları, Koruma, Maarif Vekâleti, Vakıflar Umum Müdürlüğü, Başvekâlet.

Gönderme Tarihi: 25/10/2020 **Kabul Tarihi:28/12/2020**

[*] *Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, ercankarakoc@hotmail.com.*
[**] *Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, hulyautkuluer@gmail.com.*

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:
KARAKOÇ, E. ve YILDIRIM, H. U., ''Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunması Meselesinde Kurumlar Arası İlişkilerin Rolü'', *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi,* C. 7, S. 4., 2020, s. 2011-2031.

The Role of the Inter-institutional Relations in Conservation of the Cultural Assets in Turkey (1920-1950)

Ercan Karakoç* **Hülya Utkuluer Yıldırım****
ORCID: 0000-0002-5859-8661 **ORCID: 0000-0002-5080-6454**

Abstract

This article touches on the concept of conservation the cultural assets in Turkey from 1920 to 1950 with regard to the inter-institutional relations. The relations among the institutions such as Ministry of Education, General Directorate of Foundations, municipality, special provincial administration, Prime Ministry, Ministry of National Defense, which were in charge of the cultural assets were evaluated. Inter-institutional relations, even though sometimes affected positively, generally had negative effects on the cultural assets. Lacking a central authority to be influential in conservation of the cultural assets and the condition of the foundation artifacts which were dispersed to different institutions were among the issues that this article deals with. Furthermore, the investigation of cultural assets which could not reach our time through their reflections in the institutions archives and the press is another topic to present the attitude of the era towards cultural assets. Although the prime ministry usually tried to assume the role as the central authority, the cultural assets could not be protected from the damages particularly in provinces. When counted the historical buildings that were allocated to the military during the World War II, many historical artifacts were damaged due to the misusage by the institutions, inaccurate restoration and the lacking of consciousness among administrators about the conservation of cultural assets.

Keywords: Cultural Assets, Conservation, Ministry of Education, General Directorate of Foundations, Prime Ministry.

Received Date: 25/10/2020 **Accepted Date: 28/12/2020**

*Associate Professor Doctor, Yıldız Technical University, Department of Humanities and Social Sciences, ercankarakoc@hotmail.com.
**PhD student, Yıldız Technical University, Atatürk's Principles and Revolution History Department, hulyautkuluer@gmail.com.

You can refer to this article as follows:
KARAKOÇ, E. ve YILDIRIM, H. U., ''The Role of the Inter-institutional Relations in Conservation of the Cultural Assets in Turkey (1920-1950)'', *Academic Journal of History and Idea*, C. 7, S. 4., 2020, p. 2011-2031.

Academic Journal of History and Idea **Vol.7/Num.4**
Karakoç –Yıldırım / pp 2011-2031 **Dec.. 2020**

Роль межведомственных отношений в защите культурных ценностей от Османской Империи до Республики

Резюме

В данном исследовании исследуется проблема сохранения культурных ценностей , межведомственных отношений в период с последних лет существования Османского Государства до 1950 года. В течение этого периода оцениваются отношения между учреждениями, такими как Министерство образования и Главное управление фондов, Муниципалитет, Специальная провинциальная администрация, Полномочия по подаче заявления, Агентство национальной обороны и влияние этих отношений на культурные ценности. Исторические артефакты, которые в первые годы существования Республики находились в ведении различных административных работ и сегодня считаются культурными ценностями. Отсутствие центральной администрации, ответственной за охрану культурных ценностей, является еще одной причиной повреждения этих объектов. К этому добавились такие причины, как артефакты, переданные военным в годы войны, неправильное использование учреждений, ненадлежащий ремонт, неосведомленность администраторов о защите культурных ценностей, и многие исторические артефакты были повреждены в этом процессе. В ходе исследования влияние институтов и общей культурной политики того периода на культурные ценности отслеживалось с помощью архивных документов, содержащих корпоративную переписку и использовались примеры, отраженные в периодическом прессе, и вторичные источники, освещающие эту тему.

Ключевые слова: культурные ценности, защита, Министерство образования, Генеральное управление фондов.

Получено: 25/10/2020 **Принято: 28/12/2020**

Giriş

Kültür varlıkları "tarih öncesi ve tarihî devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihî devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar" olarak tanımlanmaktadır."[1]

Kültür varlıklarının korunması meselesi günümüzde güncel bir konu olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nde bugünkü gibi bir anlayış yoktur. Buna karşılık korumak değil faydalanmak maksadıyla yani "mimari devşirme" yoluyla eski eserlerin değerlendirildiği ve tarihi yapılardan alınan bazı parçaların yeni binalarda kullanıldığı bilinmektedir.[2] Ayrıca Osmanlılar döneminde önce Yedikule Hisarı'nda, sonraları Topkapı Sarayı avlusunda yer alan Aya İrini Kilisesi içinde bazı sütun ve lahitler, mimari parçalar, kıymetli hazine eserleri ve savaş ganimetleri saklanmıştır. Burada oluşan koleksiyon Fethi Ahmet Paşa'nın girişimleriyle 1846'da Osmanlı Devleti'nin ilk müze koleksiyonunu oluşturmuştur.[3]

Osmanlı Devleti'nde müzecilik faaliyetleri Avrupa'ya kıyasla geç bir tarihte başlamış olsa da Osman Hamdi Bey ve Halil Ethem Bey gibi aydınların tesiriyle hızla gelişmiştir. Osmanlı aydınları arasında, daha çok arkeolojik eserlere yönelik olmakla birlikte, kültür varlıklarına duyulan merak 19. yüzyıl sonlarından itibaren artmıştır. Bu artışta taşınır kültür varlıklarının korunması anlayışının yayınlar aracılığıyla daha geniş kesimlere duyurulması, okul ders programlarına tarih derslerinin eklenmesi, ulaşım olanaklarının artmasıyla Müzeyi Hümayunun kolay ulaşılabilir hâle gelmesi gibi sebepler etkili olmuştur.[4]

Günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzeleri olarak bilinen Müzeyi Hümayun yani Müzeler İdaresi, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında kültür varlıklarının korunması çalışmalarında temel kurum haline gelmiştir. İdarenin başına getirilen ünlü ressam,

[1] "2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu", *Resmî Gazete,* 23 Temmuz 1983.
[2] Ali Artun, *Tarih Sahneleri Sanat Müzeleri 1: Müze ve Modernlik*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 161.
[3] Halil Ethem Bey, "Müzeler", *Birinci Türk Tarih Kongresi: Konferanslar, Müzakere Zabıtları,* TTK Yayınları, Ankara 1932, s. 558.
[4] Zeynep Çelik, *Asar-ı Atika: Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeoloji Siyaseti*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 121.

arkeolog ve müzeci Osman Hamdi Bey kültür varlıklarının korunmasına ilişkin yasaların geliştirilmesini ve Müzeler İdaresinin bu alandaki etkinliğini artırmasını sağlamıştır.[5]

Osmanlı Devleti'nde doğrudan kültür varlıklarını korumayı amaç edinen hukuki düzenlemeler 1869, 1874, 1884 ve 1906 yıllarında çıkarılan Asar-ı Atika Nizamnameleridir.[6] Bu nizamnamelerin yürütücüsü konumunda olan Müzeyi Hümayun dışında kültür varlıkları ile bağı olan diğer ana kurum Vakıflar İdaresi olarak görev yapan Evkaf-ı Hümayun Nezareti'dir.

Osmanlı Devleti'nde -bugün tarihi eser olarak nitelendirilen- mimari yapıların korunmasının temel sebebi vakıf geleneğidir. Vakıf, "bir malı, kamu malı hükmünde olmak üzere bir veya birkaç gayeye ve zamansız olarak tahsis etmek" şeklinde tanımlanmaktadır.[7] Taşınır veya taşınmaz bir değerin belirli gayelerle bir amaca tahsisinden doğan, hukuki statüye ve süreklilik kavramına sahip, tescilinden sonra kurucusu dâhil herkesi bağlayan hukuki bir akit olarak da ifade edilir.[8]

Vakıfları meydana getiren pek çok sebep vardır. Dünyevi hayatın geçici olduğunu düşünmek, ömrün sınırlılığı nedeniyle ölümden sonra geçerliliğini koruyacak saygın bir isim bırakmak, yaşarken ve öldükten sonra topluma yararlı bir fert olmak gibi dinî ve toplumsal sebepler dışında aile servetinin kaybolmaması gibi maddi sebepler de bunlar arasında yer alır. [9] Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı Devleti'nde vakıf eserlerden sorumlu bir idare mevcuttur. Evkaf-ı Hümayun Nezareti ise vakıf idarelerinde gelirlerin eksilmesi ve kurumsal bozukluklar gibi artan sorunların önüne geçilmesi amacıyla 1826'da kurulmuştur.[10]

---

[5] Sadrazam İbrahim Ethem Paşa'nın oğlu, müzecilik tarihine adını yazdıran Halil Ethem ve İsmail Galip beylerin ağabeyidir. Paris'te Güzel Sanatlar Yüksek Okuluna devam etmiş, Osmanlı Devleti'nde de bu okulun açılmasında öncü olmuştur. 1881'de Müze-yi Hümayunun başına geçtikten sonra arkeoloji ve müzelerle ilgilenmiş; onun girişimleri ile çıkarılan yasalar eserlerin yurt dışına çıkarılmasına engel olmuştur. Gerçekleştirdiği kazılarda tüm dünyanın ilgisini çeken Sayda lahitleri gibi buluntuların yanı sıra çizdiği resimlerle de meşhurdur. Ayrıntılı bilgi için bk. Filiz Gündüz, "Osman Hamdi Bey", *DİA,* C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 468-469.

[6] Emre Madran, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma Sürecinde Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Yasal Düzenlemeler", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 413.

[7] Emre Madran, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Klasik Çağlarında Onarım Alanının Örgütlenmesi (16.-18. Yüzyıllar),* ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara 2004, s. 37, 38.

[8] Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 21.

[9] Bahaeddin Yediyıldız, "Bir Kültür Müessesesi Olarak Vakıf", *Milli Kültür ve Gençlik Sempozyumu Bildiri Kitabı,* Gazi Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1985, s. 20.

[10] E. Madran, a.g.m., , s. 95.

Müzeyi Hümayun ve Evkaf-ı Hümayun Nezareti dışında Osmanlı Devleti'nin son döneminde kültür varlıkları ile ilişkisi olan bir diğer kurum, özellikle İstanbul'da şehir planları dolayısıyla etkinleşen ve şehrin tarihi eserlerine ilişkin kararlar almaya başlayan Şehremaneti yani belediye teşkilatıdır. Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'da modern anlamda belediye teşkilatı 1855'te oluşturulmuş, ancak gelişmesi zaman almıştır.[11] Şehremaneti Cumhuriyet öncesinde yangın yerlerinin imarı için şehir planı ve imar faaliyetlerine başlasa da bu işlerin projelere dayalı olarak yürüyebilmesi ancak Cumhuriyet döneminde mümkün olabilmiştir. Özellikle Cemil (Topuzlu) Paşa'nın döneminde imar adı altında bazı tarihi eserlerin yıkılmasına dair kararlar alınması Eski Eserleri Koruma Encümeni'nce sıklıkla eleştirilmiştir.[12]

Tüm bu kurumlar Cumhuriyet dönemine birtakım değişikliklerle intikal etmiş; bazı yasal düzenlemelerin desteğiyle Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950li yıllara kadar kültür varlıklarından sorumlu ana kurumlar olmayı sürdürmüşlerdir.

Cumhuriyet Döneminde Kültür Varlıklarından Sorumlu Kurumlar

Türkiye Cumhuriyeti, başta Osmanlı Devleti olmak üzere Bizans, Selçuklu ve Anadolu'da yerleşmiş diğer medeniyetlerden kalan büyük bir kültür mirası devralmıştır. Bu mirasa Osmanlı'nın vakıf geleneğiyle Anadolu topraklarına kattığı sayısız taşınır ve taşınmaz kültür varlığı, kültür kurumları ve gelenekleri de dâhildir. Dolayısıyla Türkiye, Osmanlı Devleti'nden saraylar, kasır ve köşkler; Boğaziçi'ne has sivil mimari kültürü olan yalılar; bir kısmı harabe halinde kalan dini yapılardan camiler, mescitler, tekke ve türbeler; eğitim yapılarından mektepler, medreseler; devlet binaları, askeri yapılar gibi sayısız eser devralmıştır. Kültür varlıklarıyla ilgilenen kurum ve yasalardan Cumhuriyet idaresine devrolanlar arasında şunlar vardır:

1906 tarihli en son Asar-ı Atika Nizamnamesi 1973 yılında çıkarılacak 1710 sayılı Eski Eserler Kanununa kadar yürürlükte kalmıştır.[13]

1916'da güncellenen Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi 1936'ya kadar geçerliliğini korumuştur.[14]

---

[11] Tarkan Oktay, *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi: İstanbul Şehremaneti*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 14.

[12] Konu hakkında Topuzlu'nun hatıralarına bakılabilir: Cemil Topuzlu, *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, Haz. Hüsrev Hatemi, Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul 2017.

[13] "1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu", *Resmî Gazete*, 6 Mayıs 1973. Asarı Atika Nizamnameleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Halit Çal, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Eski Eserler Kanunları", *Prof. Dr. Kazım Yaşar Kopraman'a Armağan,* Ankara 2005, s. 234-270.

1917'de kurulan Eski Eserleri Koruma Encümeni çalışma hayatına İstanbul özelinde devam etmiştir.[15]

1920'de Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasıyla faaliyete geçen Maarif Vekâleti bünyesindeki Hars (Kültür) Dairesi bu tarihten sonra uzun yıllar kültür varlıklarından sorumlu ana kurum olmuştur.[16]

Evkaf-ı Hümayun Nezareti biçim değiştirerek önce Şeriye ve Evkaf Vekâletine dönüşmüştür. 1924 yılında bu vekâlet kapatılmış ve tüm vakıflar "millete intikal ettiği gerekçesiyle" Vakıflar Umum Müdürlüğü çatısı altında toplanmıştır. Yeni rejimden idare ve kullanım anlamında en çok etkilenen kültür varlıkları vakıf eserleridir. Başta bu eserler olmak üzere kültür varlıklarını dolaylı ya da doğrudan alakadar eden siyasi düzenlemeler ise şunlardır:

3 Mart 1924 tarihli "Hilafetin İlgası ve Hanedan-i Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkartılmasına Dair Kanun" ile hanedana ait saraylar, kasır ve köşkler; içlerindeki taşınır eserlerle millete intikal etmiştir.[17]

Aynı gün çıkan "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ile tüm eğitim Maarif Vekâleti bünyesinde birleştirilmiş; bu kapsamda medreseler, sıbyan mektepleri gibi eski usul eğitim veren okullar kapatılmış ve binaların bir kısmı boş kalmıştır.

30 Kasım 1925'te "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla İlgili Birtakım Unvanların İlgasına Dair Kanun" kabul edilmiştir.[18] Bazıları önemli mimari ve tarihi eserler olan tekke, zaviye ve türbeler kapatılmıştır.

28 Mayıs 1927'de "Türkiye Cumhuriyeti Dâhilinde Bulunan Bilcümle Mebani-i Resmiye ve Milliye Üzerindeki Tuğra ve Methiyelerin Kaldırılması Hakkında Kanun"

---

[14] Kürşat Ersöz, *Türk İdare Hukuku Kapsamında Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması*, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2017, s. 17, 18.

[15] Encümen 1924 yılından sonra "İstanbul'da Müteşekkil Muhafazai Asarıatika Encümeni" adıyla ve teşkilat yapısındaki değişikliklere çalışmayı sürdürmüştür. Encümen faaliyetlerini muhtelif tarihlerde Mesai Raporu olarak yayımlamıştır. Örneğin; *Eski Eserleri Koruma Encümeni 1939 yılı Mesai Raporu,* Riza Koşkun Matbaası, İstanbul 1940.

[16] 1920'de Türk Asarı Atikası Dairesi ile kurulmuş, 1923'te Hars Dairesi adını almıştır. İsmi 1933'te Âsâr-ı Atika ve Müzeler Dairesi, 1935'te Öntükler ve Müzeler Direktörlüğü, 1946'da Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü olmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Bahir Sorguç, *1920'den 1981'e Milli Eğitim Bakanlığı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1982.

[17] Kabul Tarihi: 3 Mart 1924; *Resmî Gazete,* 6 Mart 1924.

[18] 677 Sayılı Kanun, Kabul Tarihi: 30 Kasım 1925; *Resmî Gazete*, 13 Aralık 1925.

kabul edilmiş,[19] bu karar kapsamında bazı kültür varlıklarında ciddi hasarlar meydana gelmiştir.

Bu kararlar ve ardından çıkarılan diğer bazı yasal düzenlemelerle birçok vakıf eseri çeşitli kurumların sorumluluğuna verilmiş ve bunların tek elden idare edilememesi koruma alanındaki önemli sorunlardan birini doğurmuştur. Tüm bu düzenlemeler sonucunda Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki sistemde;

Saraylar, kasırlar ve köşkler Milli Emlake ve TBMM bünyesindeki Milli Saraylar Müdüriyetine;

Medrese, mektep ve türbeler Maarif Vekâletine; diğer eğitim yapıları özel idarelere;

Sebil, çeşme gibi su eserleri ve mezarlıklar ile kale ve kulelerin metruk arsaları Belediyeye;

Faal olan camiler, han ve hamamlar ile başka kurumlara devredilmeyen vakıf eserleri Vakıflar Umum Müdürlüğüne bırakılmıştır.[20]

Bu kurumlar arası dağınıklık çoğu zaman söz konusu idarelerin anlaşmazlıklarına ve çatışmalardan kaynaklı tahriplere yol açmıştır. Bir külliyede Vakıflar Umum Müdürlüğü, idaresi altındaki camiyi onarırken, Maarif Vekâletinin idaresi altındaki kütüphaneyi ya da Belediyenin idaresi altında bulunan şadırvanı onarmaması; külliyenin bir bütün hâlinde korunabilmesini imkânsız hâle getirmiş ve bu sorun uzun yıllar çözülemediği için kültür varlıkları zamanın tahribine açık hâlde bırakılmıştır. Diğer taraftan vakıf eserlerin birden çok kuruma dağıtılması merkezden uzak bulunan eserlerin çoğunu sahipsiz bırakmıştır. Kültür varlıklarının sağlam bir envanterinin bulunmayışı sahipsiz ve metruk durumda olan yapıların yok olmasına neden olmuştur.

Kurumlar Arası İlişkilerin Kültür Varlıklarına Tesiri

Maarif Vekâleti, Vakıflar Umum Müdürlüğü ve Belediye, Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Cumhuriyet idaresinde de kültür varlıklarından sorumlu kurumların başında gelir. Bilhassa 1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediyeler Kanunu,[21] belediyeleri şehirlerin

[19] 1057 Sayılı Kanun, *Resmî Gazete*: 15 Haziran 1927.
[20] N. Öztürk, *a.g.e*, s. 56-59.
[21] *Resmî Gazete*: 14 Nisan 1930.

imarından sorumlu kurum olarak ön plana çıkarmıştır. Bu tarihten sonra özellikle Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'daki imar faaliyetleri kültür varlıklarını doğrudan etkilemiştir.

İstanbul Belediyesi ilk olarak 1931 yılında şehrin beş yıllık planına imar faaliyetlerini eklemiş ve bu tarihten itibaren Maarif Vekâleti yol ve imar çalışmaları gibi konularda kültür varlıklarının zarar görmemesi için şehirde tarihi eserlerin yerlerini gösteren bir harita çıkarılmasını önermiştir.[22] Bu şekilde kurumlar artık kültür varlıkları dolayısıyla birbirleriyle iletişim kurmaya başlamıştır.

Bazı durumlarda kültür varlıklarının onarılması için kurumların iş birliği yaptığı görülür. Şehircilik uzmanı Henri Prost tarafından hazırlanan İstanbul'un imar planı 1937'de kabul edilince dönemin Başvekili Celal Bayar'ın önerisiyle bir komisyon teşkil edilmiştir. Vakıflar ve Müzeler Umum Müdürleri başkanlığında oluşturulan bu komisyonda tarihi eser onarımları ile şehir planının birbiri ile uyumlu ilerlemesi için neler yapılacağına karar verilmiş ve eski eserleri gösteren bir listenin hazırlanması yeniden gündeme gelmiştir.[23] İmar faaliyetleri kapsamında kültür varlıklarının zarar görmesinin engellenmesi için önlem almak maksadı taşıyan bu çalışmada kültür varlıklarından sorumlu kurumların iş birliği önemlidir.

İstanbul'un imar planı hazırlanırken 1935'ten sonra şehirdeki büyük Osmanlı camilerinin onarımına başlanmıştır. Bu yıllarda devlet bütçesinden ayrılan payla, Vakıflar Umum Müdürlüğünün belirlediği camiler, Belediye aracılığıyla restore ettirilmektedir. Belediye, tarihi eser onarımında uzman olan ustaları bulma konusunda deneyimli olduğundan Vakıflar Umum Müdürlüğü, tarihi camilerin onarımının "emaneten" yaptırılmasını ister. Bu yöntemle İstanbul'daki Sultanahmet Camii, Süleymaniye Camii, Mesih Paşa Camii, Murat Paşa Camii, Azapkapı Camii, Sultan Selim Camii, Laleli Camii, Hüseyin Ağa Camii, Kadırga Sokullu Camii, Şemsipaşa Camii gibi önemli camilerden pek çoğu onarılmıştır.[24]

Bu şekilde kültür varlıklarına yönelik ortak ve programlı çalışmalar olumlu sonuçlar vermiş ve pek çok yapı onarılarak gelecek kuşaklara aktarılmıştır. Ancak ortak

[22] Burhan Arif, "İstanbul'un İmarı Hakkında Notlar", *Mimar (Arkitekt),* S. 5, 1931, s. 149.
[23] *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),* 30-10-00/190-302-07, 6 Ocak 1938.
[24] *BCA,* 30-18-01-02/67 ve 68 numaralı fonlarda 1936-1938 yılları arasında bu usulde onarılan tarihi eserler hakkında bilgi mevcuttur.

çalışmalardan ziyade kurumlar arasında çatışmalara yol açan örneklere arşiv belgelerinde daha sık rastlanmaktadır.

Çatışmaların en belirgin izlendiği konu yine onarımlardır. Birçoğu tarihi külliyelerin bir parçası olarak inşa edilen eserler üzerinde birden fazla kurumun söz sahibi olması onarımın kimin tarafından yapılacağını belirsiz hale getirmiştir. 1931 yılında kültür varlıklarının durumunu tetkik etmek üzere kurulan bir komisyon bu eserlerin birden fazla kurumun sorumluluğu altında bulunmasının yol açtığı sıkıntılara değinmiştir. Komisyon bilhassa belediyelerin ve özel idarelerin yol açmak ve gelir elde etmek gibi maksatlarla tarihi eserlere zarar verdiklerini ortaya koymuştur. Aynı komisyonun raporunda Milli Müdafaa Vekâletinin kullanımında olan tarihi eserlerin boşaltılması gerekliliği vurgulanmış; Vakıflar Umum Müdürlüğünün tek işinin vakıf eserlerin korunması olması gerektiğine dikkat çekilmiştir. [25]

Hangi eserin hangi kuruma ait olduğuna dair sorunlar, yapılan uzun çalışmalara rağmen ilerleyen yıllarda da çözülememiştir. 1945 yılında İstanbul'daki tarihi eserler arasında acil onarım bekleyen ve sanat değeri yüksek olan eserlerin hangi kurumların idaresinde olduğuna ilişkin Maarif Vekâleti tarafından hazırlanan aşağıdaki liste, kültür varlıklarından sorumlu olan kurumların fazlalığını ve dağınıklığını göstermektedir:

Maarif Vekâletinin sorumlu olduğu eserler: Topkapı Sarayı Müzesi, Ayasofya Müzesi, türbeler.

Vakıflar Umum Müdürlüğünün sorumlu olduğu eserler: Bodrum Camisi, İmrahor Camisi, İvaz Efendi Camisi, Anemas Hapishanesi, Kalenderhane Camisi, Fethiye Camisi, Hirami Ahmet Paşa Camisi, Fenari İsa Camisi, Küçük Ayasofya Camisi, Ok Meydanı.

Mülkiyeti birden fazla kurum arasında dağıtılmış olanlar: Fatih Külliyesi, Tekfur Sarayı, Davut Paşa Külliyesi, Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi, Beyazıt Külliyesi, Şehzade Külliyesi, Süleymaniye Külliyesi, Haseki Külliyesi, Mahmut Paşa Külliyesi, Sultanahmet Külliyesi, Zal Mahmut Paşa Külliyesi, Atik Valide Külliyesi.

Özel İdare kullanımında olan eserler: Siyavuş Paşa Kasrı, Damat İbrahim Paşa Medresesi ve külliyeler içindeki birçok eser.

Milli Müdafaa Vekâletinin kullanımında olan eserler: Davutpaşa Kasrı.

[25] *BCA*, 30-10-00/213-445-11, 1 Nisan 1931.

Belediyeye ait eserler: Azapkapı Sebili.

Hazineye ait eserler: Kağıthane setleri.

Bir kuruma ait olmayıp onarım bekleyen eserler: Aetyüs Sarnıcı, Jüstinyen Sarayı, Bazilika Sarnıcı, Anadolu Hisarı, Rumeli Hisarı, Yedikule ve surlar.[26]

İdari olarak merkezî bir yönetimin olmayışı kurumların birbirleriyle çatışmasının temel kaynağı olarak görülmektedir. Harp gibi olağanüstü durumlarda kültür varlıklarının muhtelif işler için kullanılması da çatışma konularından bir diğeridir. Özellikle I. ve II. Dünya Savaşı sırasında Milli Müdafaa Vekâleti tarafından kullanılan yapıların yarattığı ihtilaflar savaş yıllarından sonra da devam etmiştir.

Nitekim askeriyenin kullanımına verildiği için I. Dünya Savaşı yıllarında zarar gören eserler arasında, erzak ambarı olarak kullanılan Eminönü Ahmet Paşa Camii; askeri depo olarak kullanılan Sultanahmet İshak Paşa Hamamı, Şehremini İbrahim Çavuş Camii, Hoca Paşa Camii, Eyüp Bali Hoca Camii ile askeri sağlık tesisi olarak kullanılan Çemberlitaş Hamamı ve Kızılay ambarı olarak kullanılan Alay Köşkü gibi yapılar vardı.[27]

II. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla Milli Müdafaa Vekâletine tarihi ve mimari özelliği bulunmayan "kadro dışı"[28] kültür varlıklarının kullanım hakkı tekrar verilmiştir. Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne bağlı bulunup da kadro dışında bırakılan bu tarihi eserlerin askeriye tarafından kullanılması durumunda Milli Müdafaa Vekâleti, Vakıflar Umum Müdürlüğüne kira ödeyecektir.[29] Ancak bu kira çoğunlukla ödenmediği gibi tarihi ve mimari özelliği bulunan binalar da askeriye tarafından işgal edilmiştir. Bu işgaller savaş sonrasında da uzun müddet devam etmiştir. Gazetelerde değinildiği üzere askeriyenin kullandıkları dışında Toprak Mahsulleri Ofisine depo olan vakıf eserleri de vardır. Diyanet İşleri Reisi tarafından Başvekâlete yazılan bir yazıda içlerinde tarihi kıymeti olan bazı cami ve mescitlerin Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından işgal edildiği

[26] *Türkiye Tarihi Anıtları (Ön Tasarı)*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1946, s. 21-23.
[27] Anılcan Sıçrayık, "*İstanbul'da Eski Eser Tahribi (1908-1938)"*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 62-82.
[28] Kadro Dışı Tarihi Eserler Hakkında Uygulama Kararları: "Türkiye Cumhuriyeti içindeki camiler ve mescitlerin sınıflara ayrılması ve kadrolarının tesbiti hakkındaki 8 Kânunisani 1928 tarih ve 6061 sayılı talimatnameyi tadilen yeniden yapılan ilişik talimatnamenin mer'iyete konulması hakkında 13671 sayılı kararname", *Resmî Gazete*, 16 Ocak 1933; Bakanlar Kurulu Kararı: *BCA*, 30-18-01-02/32-80-06, 25 Aralık 1932.
[29] *BCA*, 30-10-00/192-318-16, 5 Aralık 1941.

bildirilmiştir. Diyanet İşleri Reisi hem ibadethanelerin harap olmaması hem de halkın mahrum kalmaması için işgal keyfiyetinin engellenmesini istemektedir.[30]

Vakıflar Umum Müdürlüğü ve Başvekâlet, Milli Müdafaa Vekâletinin sorumsuz kullanımlarını engellemeye çalışmış; üç kurum arasındaki çatışmalar kültür varlıklarının zarar görmesiyle sonuçlanmıştır. Çoğu kez bu tarihi eserler içinde patlayıcı maddeler depolanmış ve bu durum kültür varlıkları için ciddi bir tehlike yaratmıştır.[31]

II. Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'da Tophane Kasrı, Üsküdar Selimiye Camii, Süleymaniye Tabhanesi, Üsküdar Atik Valide Camii ve Tekkesi ile Afgan Tekkesi gibi tarihi ve mimari önemi olan yapılar askeriyenin kullanımı dolayısıyla zarar görmüştür.[32]

İmar ve yanlış kullanımlar dolayısıyla zarar gören kültür varlıklarının korunması için zaman zaman merkezî hükümetlerin kurumlara yönelik uyarıları olmuştur. Başvekil İsmet (İnönü) imzalı olarak Maarif Vekâletine 1934 yılında gönderilen ve imar mefhumunu yanlış anlayan memurlara engel olunmasının istendiği bir tamim şöyledir:

"Millî varlığımızı ve medeniyetimizi bugün ve gelecek asırlarda dünyaya tanıtan ve tanıtacak olan kıymetli abidelerin manalı manasız bahanelerle yıktırılması değil, bilâkis beşerin ve tabiatın tahribatına karşı titiz bir itina ile korunması mültezemdir; yalnız kanunî bir vazife değil, millî bir borçtur."[33]

Hükümet ayrıca kurumların kültür varlıklarının idaresi ve korunması meselelerinde anlaşmazlığa düşmelerini önlemek adına girişimlerde de bulunmuştur. Dâhiliye Vekâletinden Başvekâlete yazılan 1942 tarihli bir yazıdan anlaşıldığı üzere kurumlar arası çatışmadan dolayı devletin duruma müdahale etmesi zorunlu hâle gelmiştir. "İstanbul Belediyesi ile Vakıflar Umum Müdürlüğü arasında senelerden beri devam eden ihtilaf şimdiye kadar mahkeme ve hakem yollarına müracaata ve iki tarafın yaptıkları muhtelif temas ve müzakerelere rağmen bir türlü hal ve intaç edilememiştir." denilerek iki kurum arasındaki sorunlara dikkat çekilmiştir. Geçmiş yıllarda mezarlık, su, vakıf satış bedeli, mektep ve medreseler gibi vakıf eserlerin Belediye ve Özel İdareye devredilmiş olmasından kaynaklanan sorunlar pek çok kez hakemlerce çözülmüştür. Ancak hakemlerin önerdiği yolun hayata geçirilmesinde de sorunlar yaşanmaktadır. Her iki kurum da sorunların müzakere yoluyla çözülemeyeceğine

[30] *BCA*, 30-10-00/26-151-22, 23 Aralık 1944.
[31] *Cumhuriyet*, 7 Mart 1949.
[32] *TTOK Belleten*, S. 87, Nisan 1949, 8; *TTOK Belleten*, S. 59, Aralık 1946, s. 9.
[33] *BCA*, 30-10-00/15-84-01 ve 02, 27 Ocak 1934.

inandığı için artık buna yanaşmamaktadır. Dâhiliye Vekâleti bu iki kurumdan çözüm önerileri içeren birer layiha tanzim etmelerini istemiş; ancak her ikisi de diğerine uymayacak maddeleri içeren rapor hazırladığı için anlaşmak yine mümkün olmamıştır. Bu anlaşmazlıkların çözülmesi için bir komisyon kurulması önerilmektedir. Senelerden beri çözülemeyen, "fuzuli muhaberat ve mesaiyi istilzam ettiren bu ihtilafların" kati surette çözülmesi için her iki kurumun da fedakârlık yapmasının şart olduğu Başvekâlete bildirilmektedir.[34]

Devletin iki önemli kurumunun bu şekilde anlaşmazlığa düşmesi, hem imar faaliyetlerini yavaşlatmış hem de kurumların fazladan mesai harcamasına ve Başvekâleti de meşgul etmesine neden olmuştur.

Kurumlar Arası İlişkilerden Etkilenen Yapılara Örnekler

Bazı kültür varlıkları bilgisizlik, kurumların koruma anlayışındaki noksanlıklar, bütçe ve personel yetersizlikleri gibi sebeplerle geri dönülmez zararlar görmüştür. Bu gibi kurumlar arası iletişim sorunları nedeniyle zarar gören üç önemli tarihi eserin geçirdiği süreçlerin incelenmesi mevcut durumun sıkıntısını daha açık biçimde ortaya koyacaktır. Bunlardan ilki Kanuni Sultan Süleyman döneminde inşa edilen İbrahim Paşa Sarayı, ikincisi Boğaziçi'nin en eski yalısı olma özelliğini taşıyan Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı, üçüncüsü ise bir süre Deniz Müzesi olarak da kullanılan Dolmabahçe Camii'dir.

İbrahim Paşa Sarayı

Bugün Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak İstanbul'un en önemli tarihi mekânlarından biri olan İbrahim Paşa Sarayı ilk kez Sultanahmet'teki Adliye Sarayı'nın 1933 yılında yanmasıyla gündeme gelmiştir. Şehrin imar planına uyum sağlayacak yeni bir Adliye Sarayı'nın yapılması için o sıralarda hazırlanmakta olan şehir planının mimarı Henri Prost yeni Adliye Sarayı için yine Sultanahmet'te bulunan İbrahim Paşa Sarayı'nın yerini önermiştir.[35] Prost dâhil olmak üzere çoğu kimse o sıralar Hapishane, Maliye ve Milli Müdafaa Evrak Hazinesi, Kolordu Ambarları, Yabancı Askerlik Şubesi ve Tapu Dairesi tarafından kullanılmakta olan bu yapının tarihi ve mimari kıymeti olan İbrahim Paşa Sarayı olduğunu bilmez. Çünkü zamanın tahribinin yanı sıra saray önüne yapılan ek binalar tarihi binanın önünü yıllar boyunca kapatmıştır.

[34] *BCA*, 30-10-00/82-539-05, 17 Haziran 1942.
[35] *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1934.

Dönemin Mimarlar Birliği İstanbul Şubesi Başkanı olan Sedat Çetintaş, bu yapının tarihi değeri olduğu konusunda ısrarcı olmuş, bunun üzerine kurumlar arasında yıllar boyu sürecek bir tartışma ortamı doğmuştur. Çetintaş, sarayın tarihi hüviyetini anlatırken şunları söyler:

"Üstündeki palaspareler kaldırılırsa altındaki asilzade uyanıp kalkacaktır. Yani bu sarayın önüne ve etrafına 18. asırdan beri yamalar hâlinde yapıştırılan kıymetsiz binaların, tahta perdeliğine nihayet verilirse Sultanahmet Camii ile mükemmel bir armoni teşkil edecek olan başka bir ihtişam ve başka bir güzellik 400 yıl evvelki Türk sanatkârları tarafından vücuda getirilmiştir."[36]

Çetintaş'ın ısrarı üzerine bir komisyon oluşturulmuştur. Belediye, Vakıflar Umum Müdürlüğü ve Maarif Vekâleti uzmanlarının ve devlet adamlarının dâhil olduğu bu komisyonda binanın tarihi eser olmadığı görüşü baskındır. Ancak olay kamuoyuna yansıdığından konu Atatürk'e aktarılmış ve Atatürk, Sedat Çetintaş'ın işaret ettiği ekleme binaların kaldırılmasını ve bunlar kalktıktan sonra kalan yapının mimari durumunun değerlendirilmesini önermiştir.[37]

Atatürk'ün vefatından sonra Başvekâlet ve Maarif Vekâleti, Eski Eserleri Koruma Encümeni toplantısında Prost'un Sultanahmet Meydanı üzerinde tasarladığı Cumhuriyet Meydanını tanzim edebilmesi için saray binası olduğu iddia edilen yapının yıkılması gerekeceğini yeniden gündeme getirmiş ve sonuçta 1939 yılında itirazlara rağmen sarayın bir kısmı yıkılmıştır.[38] Ancak Prost Adliye Sarayı'nın yeni yerini planlarken bazı hatalar yapmış; genişletilen yol çalışmaları nedeniyle programın değiştirilmesi zorunlu hâle gelmiştir. İbrahim Paşa Sarayı'nın arkasındaki yapıların da istimlak edilmesi gündeme gelmiş fakat Adliye Vekâleti istimlak bedelini ödeyemeyince saray yarısı yıkık halde kalmıştır. 1941'de dönemin Maarif Vekili Hasan Âli Yücel "Bu sarayı yıkmak cinayettir!" diyerek geri kalan kısımların yıkılmasına engel olmuş ve Adliye Sarayı için yeni bir yer aranmasına karar verilmiştir.

Adliye Sarayı'nın yeni yeri için araştırmalar uzun yıllar sürmüş ve yangından 15 yıl sonra 1948'de yeni binanın Sultanahmet'te sonraları yine tartışmalar yaratacak yerine yapılmasına karar verilmiştir. İbrahim Paşa Sarayı böylece yıkılmaktan son anda

[36] *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1938.
[37] Sedat Çetintaş, "İbrahim Paşa Sarayı Macerasının Tarihçesi", *Yeni Sabah*, 4 Ekim 1947.
[38] *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1939.

kurtulmuş, ancak uzun yıllar âtıl vaziyette kalmıştır. Sarayın restorasyonu 1960'ların ortasında gündeme gelmiş ve ancak 1983 yılında bitirilebilmiştir.

Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı

Günümüzde hâlâ Boğaziçi'nin ayakta kalan en eski yalısı olma özelliğini taşıyan, 1700'lü yıllarda yapılan ve bugüne ancak küçük bir bölümü ulaşan Amcazade Hüseyin Paşa Yalısının onarımına dair yazışmalar 1930'lu yıllara rastlar. 1932'de İstanbul Asar-ı Atika Müzeleri Umum Müdürlüğünce yapılan ilk yazışmalara göre Eski Eserleri Koruma Encümeni yalının dış kısmının çürüdüğünü, tamire ya da müze olarak kullanılmaya müsait olmadığını tespit etmiştir.[39]

Maarif Vekâleti binanın Belediye tarafından satın alınması ve kurtarılabilecek olan parçaların Topkapı Sarayı Müzesine taşınarak burada sergilenmesini istemiş ancak Belediye bütçesi olmadığı için satın alma işlemini gerçekleştirememiştir. Belediye Fen Heyeti, Encümen raporunun hatalı olduğunu; yapının, çatı ve dış kısımlarının tamiriyle ayakta kalabileceğini ancak ne yapılırsa yapılsın iç tezyinatın kurtarılamayacağını ifade etmiştir.

Bundan sonra yazışmalar 1940 yılına kadar durur. Bu tarihte Antikiteler ve Müzeler Müdürü olan Hamit Zübeyir Koşay, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğünden olayın takibini ister. Topkapı Sarayı Müze Müdürlüğü olaya dâhil olunca İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü aynı zamanda Eski Eserleri Koruma Encümeni Başkanı olduğundan konu iki müze arasında bir çatışma hâlini alır. Olay Maarif Vekâleti ve Belediye arasında çözülemeyince onarımın bu defa Vakıflar Umum Müdürlüğünce yapılması istenir, ancak yalı sahiplerinin varislerine ulaşılamaz.

Bu arada Maarif Vekili Hasan Âli Yücel durumu Fransız Büyükelçisine yazar, çünkü eski Fransız elçisinin eşi yalıyla ilgilenmektedir. Büyükelçilik gerekli masrafı karşılamaya gönüllü olur ancak bürokratik engeller buna da izin vermez. Sonuçta 16 yıllık yazışma ve bekleme süresinin ardından Türkiye Anıtlarının Korunmasına ve Onarılmasına Yardım Derneği, Maarif Vekâleti denetiminde 1947'de yalının deniz cephesini onarır. Ancak bu yetersiz onarım yalının kurtarılmasına yetmez. Tamiratın devamı için gerekli bütçenin bir kısmı 1948'de Vekâletçe tahsis edilmiştir. Eski Eserleri

[39] Halil Çal, "Bürokrasimiz ve Eski Eserlerimiz: Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,* S. 51, Aralık 1987, s. 183, 184.

Koruma Encümeni yalının onarımı için senelerdir uğraştıklarını ve nihayet tamirine muvaffak olduklarını kaydeder.[40]

Memleketin ilgili kültür kurumlarının harap olmasına seyirci kaldıkları bu yalı, 1950'lerde yine kısmen tamir edilmiştir. Ancak 1930'larda planlandığı gibi bu tarihi yalının müzeye çevrilecek kadar sağlamlaştırılması hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Günümüze harabe halinde ulaşan yalının onarılması için bazı kararlar alınmasına rağmen faaliyete geçilememiştir.

Dolmabahçe Camii (Deniz Müzesi)

Deniz Müzesi ilk kez 1897'de Askerî Müzenin bir kısmı olarak Kasımpaşa'da kurulmuş ancak yıllar boyu ihmal edilmişti. 1930'ların başında Kasımpaşa'da Haliç Sarayı diye isimlendirilen eski Bahriye Nezareti binasının Deniz Müzesi adıyla "cuma hariç her gün ve herkese açık" olduğu bilinmektedir.[41]

Müzenin 1930'larda ulaşımı daha kolay bir yere taşınmasına karar verilmiş, İstanbul'da imar planları yapılırken Prost, Barbaros Türbesi civarında bir Deniz Müzesi kurulmasını önermiş, sonraları Deniz Müzesi için uygun yerin Dolmabahçe Sarayı civarı olduğuna karar vermiştir.[42] II. Dünya Savaşı nedeniyle imar işlerine ara verilmiş ve Deniz Müzesinin bir kısım eşyası korunması maksadıyla Anadolu'ya gönderilmiştir. Yerinde korunacak eserlerin Kasımpaşa'da tersane depolarında muhafazası kararlaştırılmıştır.

Savaştan sonra 1946'da Bahriye hâkimlerinden Haluk Şahsuvaroğlu, bu eserleri kurtarmak için bir Deniz Müzesi kurmayı teklif etmiştir. Maarif Vekâleti bu teklifi kabul edince müze binası olarak dönemin Vali ve Belediye Reisi Lütfi Kırdar, Prost'un planında yer aldığı üzere Dolmabahçe Meydanı'na bir müze yapılmasını önermiştir. Yeni bina yapmak yerine mahallelere uzak konumu dolayısıyla metruk durumda olan Dolmabahçe Camisi'nin müzeye çevrilmesine karar verilmiştir. Prost "Mademki Fatih kadırgalarını buradan çıkarmıştır, o hâlde bu camiyi bir kadırgalar müzesi yapmak doğru olur." demiştir. [43]

[40] *İstanbul Eski Eserleri Koruma Encümeni 1948 Yılı Çalışmaları*, TTOK İstanbul'u Sevenler Grubu Neşriyatı, İstanbul 1949, s. 5, 6.
[41] *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1931.
[42] *Cumhuriyet*, 30 Kasım 1937.
[43] Kandemir, "Deniz Müzesi", *Yirminci Asır*, S. 38, 30 Nisan 1953, s. 29, 30.

"Zaten, mevkii dolayısıyla biraz kenarda kaldığı için namaz kılmağa gelenler azalmıştı. Bu yüzden de bakımsızdı. Deniz Müzesi olunca, tabiatiyle daha iyi bakılacaktır."[44] kanaatiyle Vakıflar Umum Müdürlüğü Dolmabahçe Camisi'ni 1946'da Belediyeye devretmiştir.[45] Dolmabahçe Camisi'nin ve civarındaki saray kayıkhanesinin müze olmak üzere Milli Müdafaa Vekâletine tahsisine Bakanlar Kurulunun 18 Şubat 1946 tarihli toplantısında karar verilmiştir.[46] Ardından cami onarılarak 1948'de Deniz Müzesi ziyarete açılmıştır. Ancak 1950 yılı başında Dolmabahçe Camii'nin yeniden ibadete açılmasına karar verilmiş ve Deniz Müzesinin taşınması tekrar gündeme gelmiştir. Yeni bina yapılıncaya kadar Deniz Müzesinin yerinde kalmasına onay verilmiştir. Söz konusu kararın alınmasındaki nedenlerden birisi şüphesiz Mayıs 1950'de yapılacak olan Genel Seçimlerdir.

Önce yıllardır enkaz halinde bekleyen Çırağan Sarayı arazisine Deniz Müzesi yapılması kararı alınmış, ancak sonradan sarayın otele dönüştürülmesine karar verilmiştir.[47] Bir süre sonra Beşiktaş'ta Barbaros Hayrettin Paşa türbesinin yakınlarında yeni bir bina yapılması uygun bulunmuş; inşaat ancak 1961'de sona ermiş ve Deniz Müzesi bilahare buraya taşınmıştır.[48] Dolmabahçe Camii ise halen Deniz Müzesi olarak kullanılmaktayken 1955'te Dolmabahçe Meydanı düzenlemeleri sırasında alınan karar gereği, binanın boşaltılması beklenmeden dış duvarlarının ve ek binalarının yıkılması ile gündeme gelir. Nitekim içindeki eserler hızlıca toplanmış ve yeni binaya geçilinceye kadar da depolarda bekletilmiştir.[49]

İncelenen bu örnekler kurumların kültür varlıklarına hayatiyet kazandırmak, acil önlem gerektiren durumlarda hızlı biçimde korunmasını sağlamak gibi amaçları olmadığını düşündürmektedir. Kurumlar arasında iş birliği sağlanmış olsa yıllar süren yazışmaların yarattığı mesai kaybının önüne geçilir, gereksiz tamiratlara ve sıklıkla başvurulan komisyonlara ayrılan bütçe kültür varlıklarının gelecek kuşaklara aktarılmasına imkân verebilirdi.

---

[44] *Yenileşen İstanbul*, İstanbul Belediyesi Yayını, İstanbul 1947, s. 43-45.
[45] *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1946.
[46] *BCA*, 30-18-01-02/113-21-04, 18 Şubat 1946.
[47] *Vatan*, 15 Mayıs 1951.
[48] *Tercüman*, 18 Ocak 1961.
[49] Semavi Eyice'nin anılarını aktaran: Ayşe Hür, *Çok Partili Dönemin Öteki Tarihi 1: İnönü ve Bayar'lı Yıllar (1938-1960)*, Profil Yayınları, İstanbul 2015, s. 174, 175.

Sonuç

Cumhuriyet idaresi Osmanlı Devleti'nden kültür varlıklarının korunmasına yönelik şekillenmekte olan hukuki bir alt yapı ve önemli bir kültür mirası devralmıştır. Bu kültür mirasının bir parçası olan taşınmaz kültür varlıklarının, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki bazı düzenlemelerle çeşitli kurumlar arasında dağıtılması halen çözülememiş sorunların temelidir. Merkezî bir idareden yoksun olan kültür varlıkları, idaresi altında bulunan kurumlarca ya farklı biçimlerde onarılmış ya da hiç onarılmamış; bazen ise eserlerin mirasçıları ve sahipleri bile bulunamamıştır.

Milli Müdafaa Vekâleti, Belediye, İl Özel İdareleri, Vakıflar Umum Müdürlüğü, Maarif Vekâleti gibi kurumlar ve satış ya da kiralama yoluyla özel mülkiyete geçen eserlerin sahibi olan şahıslar kültür varlıklarına bilinçli veya bilinçsiz zararlar vermiştir. Kurumların birbirleriyle olan ihtilafları, çıkar çatışması, bütçe ve personel sorunları, koruma anlayışının eksikliği gibi sebeplerden en büyük zararı yine kültür varlıkları görmüştür. Kurumlar nadiren eşgüdüm içinde hareket ederek bir yapının hızlı şekilde onarılmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamıştır. Bu örnekler kurumların ortak mesailerinin kültür varlıkları açısından önemini göstermektedir. Kurumların birbirleriyle çatışmasını önlemek için kimi zaman merkezî idarenin araya girmesi, mesai ve zaman kaybı dâhil olmak üzere sıkıntılar yaratmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki düzenlemelerin yarattığı bu sorunların önüne geçilmesi için halen bir üst kurumun oluşturulamamış olması bugünün Türkiye'sinde kültür varlıklarının korunmasının önündeki en büyük engellerden biridir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30-10-00/213-445-11, 1 Nisan 1931.

BCA, 30-18-01-02/32-80-06, 25 Aralık 1932.

BCA, 30-10-00/15-84-01 ve 02, 27 Ocak 1934.

BCA, 30-18-01-02/67 ve 68, 1936-1938 arası muhtelif tarihli raporlar.

BCA, 30-10-00/190-302-07, 6 Ocak 1938.

BCA, 30-10-00/192-318-16, 5 Aralık 1941.

BCA, 30-10-00/82-539-05, 17 Haziran 1942.

BCA, 30-10-00/26-151-22, 23 Aralık 1944.

BCA, 30-18-01-02/113-21-04, 18 Şubat 1946

Basın ve Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

Resmî Gazete

Tercüman

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni

Vatan

Kitaplar, Tezler ve Makaleler

ARTUN, A., *Tarih Sahneleri Sanat Müzeleri 1: Müze ve Modernlik*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

ARİF, B., "İstanbul'un İmarı Hakkında Notlar", *Mimar (Arkitekt)*, S. 5, 1931, s. 149-153.

ÇAL, H., "Bürokrasimiz ve Eski Eserlerimiz: Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 51, Aralık 1987, s. 183-192.

ÇELİK, Z., *Asar-ı Atika: Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeoloji Siyaseti*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.

ÇETİNTAŞ, S., "İbrahim Paşa Sarayı Macerasının Tarihçesi", *Yeni Sabah*, 4 Ekim 1947.

ERSÖZ, K., *Türk İdare Hukuku Kapsamında Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması*, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2017.

Eski Eserleri Koruma Encümeni 1939 yılı Mesai Raporu, Riza Koşkun Matbaası, İstanbul 1940.

GÜNDÜZ F., "Osman Hamdi Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 468-469.

HALİL ETHEM BEY, "Müzeler", *Birinci Türk Tarih Kongresi: Konferanslar, Müzakere Zabıtları*, TTK Yayınları, Ankara 1932, s. 532-566.

HÜR, A., *Çok Partili Dönemin Öteki Tarihi 1: İnönü ve Bayar'lı Yıllar (1938-1960)*, Profil Yayınları, İstanbul 2015.

İstanbul Eski Eserleri Koruma Encümeni 1948 Yılı Çalışmaları, TTOK İstanbul'u Sevenler Grubu Neşriyatı, İstanbul 1949.

KANDEMİR, "Deniz Müzesi", *Yirminci Asır*, S. 38, 30 Nisan 1953.

MADRAN, E., "Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma Sürecinde Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Yasal Düzenlemeler", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 5, Ankara 2002, s. 412-419.

MADRAN, E., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Klasik Çağlarında Onarım Alanının Örgütlenmesi (16.-18. Yüzyıllar)*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara 2004.

OKTAY, T., *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi: İstanbul Şehremaneti*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.

ÖZTÜRK, N., *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

SIÇRAYIK, A., "*İstanbul'da Eski Eser Tahribi (1908-1938)"*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

SORGUÇ, B., *1920'den 1981'e Milli Eğitim Bakanlığı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1982.

TOPUZLU, C., İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım, Haz: Hüsrev Hatemi, Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul 2017.

Türkiye Tarihi Anıtları (Ön Tasarı), Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1946.

YEDİYILDIZ, B., "Bir Kültür Müessesesi Olarak Vakıf", *Milli Kültür ve Gençlik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Gazi Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1985.
Yenileşen İstanbul, İstanbul Belediyesi Yayınları, İstanbul 1947.